

Autoreferat

Imię i Nazwisko: Jolanta Janina Kociuba

Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:

Doktor nauk humanistycznych w zakresie psychologii, stopień nadany przez Wydział Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie, uchwałą Rady Wydziału 16 czerwca 1994 r. Tytuł rozprawy doktorskiej: *Rozwojowe aspekty koncepcji własnego „ja” u aktorów*. Promotorem w przewodzie doktorskim był ks.prof. dr hab. Zenon Uchnast.

Tytuł magistra psychologii uzyskany dnia 28 maja 1982 r. na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie na podstawie pracy pt. *Formalne właściwości struktur poznawczych neurotyków ze środowiska studenckiego*.

Dotychczasowe zatrudnienie w jednostkach naukowych

Od 2014 r. – obecnie, adiunkt, Zakład Antropologii Kulturowej, Instytutu Filozofii, Wydział Filozofii i Socjologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

2003 – 2014, adiunkt w Instytucie Socjologii UMCS (Zakład Socjologii Kultury i Wychowania).

1994 - 2003, adiunkt w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

1982, asystent w Zakładzie Psychologii Ogólnej Instytutu Psychologii UMCS

Wskazanie osiągnięcia naukowego, stanowiącego podstawę do wszczęcia przewodu habilitacyjnego:

Idea Ja i koncepcja tożsamości. Zmiana znaczenia w nauce i kulturze, Lublin: Wydawnictwo Episteme, 2014, s. 263, ISBN 978-83-62495-26-9.

Monografia, którą przedstawiam jako swoje główne osiągnięcie naukowe jest interdyscyplinarną pracą teoretyczną, wykorzystującą perspektywy teorii psychologicznej, socjologicznej a także filozoficznej oraz studiów nad kulturą i poznawaniem społecznym. W książce dokonano analizy historyczno-porównawczej takiej kategorii poznawczej, jaką jest pojęcie własnego Ja i tożsamość w perspektywie psychologicznej i społeczno-kulturowej. Refleksja teoretyczna oparta jest na badaniach nad zjawiskiem Ja i tożsamości.

Przedmiotem tej książki są procesy ewolucji myślenia o Ja i tożsamości na gruncie teorii takich nauk, jak psychologia i socjologia oraz procesy zmiany w percepcji tych zjawisk w praktyce życia społecznego i w sferze kulturowej kondycji człowieka.

Celem monografii jest ukazanie zmiany znaczenia idei Ja i koncepcji tożsamości w naukach szczegółowych oraz we współczesnej kulturze. Cel ten realizowany jest poprzez przedstawienie różnych teorii i koncepcji psychologicznych i socjologicznych, które akcentowały znaczenie problematyki Ja i tożsamości oraz zestawienie ich z innymi ujęciami teoretycznymi, podważającymi sens idei Ja oraz deprecjonującymi samą ideę tożsamości na korzyść idei różnicy.

Postawiona przeze mnie teza ewoluowania znaczenia/ważności idei Ja i tożsamości zarówno w nauce, jak i na gruncie kultury współczesnej posiada tę cechę, że nie została dotąd zauważona w innych analizach naukowych ani interpretacjach zjawisk społeczno-kulturowych, dostępnych w literaturze. Analiza przeprowadzona przeze mnie w książce ukazuje zmianę, jaka dokonana się na gruncie nauki i kultury w myśleniu o ludzkim Ja, a w zasadzie zmianę koncepcji podmiotu czy ogólnej koncepcji człowieka. W tym znaczeniu teza książki ma odniesienia antropologiczne czy ogólnofilozoficzne.

Analiza koncepcji teoretycznych dotyczących Ja i tożsamości, prowadzona w obrębie wybranych dyscyplin szczegółowych prowadzi do tezy, że koncepcje na temat Ja w psychologii i socjologii ewoluowały na przestrzeni ostatnich dekad od tzw. przez filozofów mocnego i wielkiego podmiotu (Ja) do Ja (podmiotu) słabego i małego. W monografii dowodzi się na materiale teoretycznym oraz na przykładach ze sfery zjawisk społecznych i kulturowych, że na kontinuum czasowym: moderna-postmoderna nastąpił zwrot w konceptualizowaniu ludzkiego Ja, który polega na próbie jego dewaluacji a nawet zaniku samej idei Ja oraz zarzucaniu koncepcji tożsamości i jedności na rzecz idei różnicy. W tej książce akcentuje się, że odrzucenie przez postmodernistów pojęcia tożsamości jako jedności, całości, stałości i centrum oraz jako fundamentu podmiotu, prowadzi do pojawienia się idei słabego podmiotu, tj. podmiotu o nieokreślonej podstawie bytowej, którego nie da się zidentyfikować, który pozbawiony jest świadomości, niezależności i woli.

W monografii poddano interpretacji ujęcie postmodernistyczne, które wykorzystuje w opisie podmiotu takie pojęcia, jak: wielość, różnorodność, niepełność, fragmentaryczność, zmienność, przygodność i otwartość. W pracy podjęta została próba ukazania i wyjaśnienia przyczyn kryzysu ujęć tożsamości na gruncie samej nauki, jak i poza nią, tj. w sferze zjawisk rzeczywistych. Prześledzono przejście na gruncie psychologii i socjologii, od pozytywistycznego i substancjalnego ujęcia tożsamości do ujęcia narracyjnego, dialogowego i konstruktywnego, od podmiotowego i holistycznego do przedmiotowego i fragmentarycznego obrazu Ja. Rozważania na temat stanu współczesnej teorii w takich naukach, jak psychologia i socjologia uzupełnione są analizą przemian samej kultury i społeczeństwa w procesie transkulturowej i globalizacji. W pracy tej zwraca się uwagę, że zdominowanie dyskursu naukowego: antropologicznego, psychologicznego i socjologicznego przez podejścia postmodernistyczne, które opierają się na założeniach relatywizmu, subiektywizmu i partykularyzmu może rzutować na przyczyny kryzysu nauk humanistycznych w ostatnich dwóch dekadach. Źródłem kryzysu pojęcia tożsamości jako kategorii teoretycznej/poznawczej nie należy dopatrywać się w samej teorii, lecz we współczesnej niestabilnej, niejednoznacznej i płynnej rzeczywistości społeczno- kulturowej.

W pracy została podjęta próba konstrukcji modelu tożsamości jako zasady integracji wewnętrznej, zintegrowanego systemu, który ma za zadanie dostosować jednostkę i zbiorowość do świata społecznego i kultury.

Monografia, którą wskazuję jako swoje główne osiągnięcie stanowi podsumowanie moich kilkunastoletnich badań nad problematyką tożsamości jednostki na tle kulturowym. Książka stanowi efekt szczegółowych kwestii podejmowanych przez mnie w latach 1996-2013 w licznych artykułach naukowych i referatach konferencyjnych, wygłaszanych w kraju i za granicą. W artykułach tych poruszałam zarówno kwestie metodologiczne, tj. problem metod badania obrazu własnego Ja i poczucia tożsamości jednostki i grupy, jak też szeroko pojętą problematykę tożsamości na tle przemian społeczno-kulturowych współczesnych społeczeństw. Zawarte w książce treści nie są jednak samym powtórzeniem w całości wcześniej wydanych tekstów, lecz występują w nowej konfiguracji, stanowiąc nową całość. Co więcej, analizy, uwagi i argumenty zawarte we wcześniejszych publikacjach tworzą fundament analityczny i materiał, który pozwala na dowiedzenie nowej tezy, która jest osią całej książki i nie została dotąd zaprezentowana w żadnej publikacji. Celem monografii jest zaprezentowanie i uzasadnienie tezy, że pojęcie własnego Ja i pojęcie tożsamości jako kategorie teoretyczne zdewaluowały się w postmodernistycznym dyskursie w obrębie takich nauk, jak psychologia i socjologia.

Część pierwsza monografii zawiera analizę ewolucji psychologicznego dyskursu nad Ja i tożsamością. Zaprezentowano w niej tradycyjne ujęcia problematyki Ja i tożsamości (w tym ujęcia historyczne) oraz ujęcia nowoczesne, takie, jak podejście narracyjne, dialogowe oraz transkulturowe. Zestawienie tych dwu ujęć konfrontuje dwa sposoby rozumienia zjawiska tożsamości – jako mechanizmu, struktury, a nawet zasady integracji życia psychicznego jednostki oraz jako zjawiska nietrwałego i niesubstancjalnego, a nawet złudnego. W tej części dokonano krytycznego przeglądu koncepcji własnego Ja i tożsamości w psychologii. Osobne miejsce poświęcono psychokulturowym koncepcjom tożsamości.

W części drugiej monografii przeprowadzono analizę ewolucji myślenia o jaźni i tożsamości na gruncie socjologii i psychologii społecznej. Dokonano wyboru spośród teorii i koncepcji, które ilustrują tezę główną pracy, mówiącą o zmianie konceptualizacji zjawiska tożsamości aż po pojawienie się kategorii „nietożsamości”.

Działalność naukowa – omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Główny obszar moich zainteresowań to problematyka tożsamości jednostki na tle społeczno-kulturowym. Zagadnienia te stanowią treść i przedmiot większości publikowanych przeze mnie tekstów. Podejmowane w pozostałych moich publikacjach zagadnienia mieszczą się w następujących grupach tematycznych: (1) tożsamość jako zjawisko psychokulturowe, (2) cechy współczesnej tożsamości w aspekcie pozaindywidualnym, (3) metodologiczne paradygmaty badań jakościowych w naukach społecznych, (4) emocje jako stany naturalne czy osobowe.

Szczegółowe dane bibliograficzne znajdują się w Załączniku 3 (*Wykaz opublikowanych prac naukowych*).

(1) Tożsamość jako zjawisko psychokulturowe. W swojej działalności naukowej najwięcej uwagi poświęcam problematyce Ja i tożsamości. Procedura badawcza, jaką stosuję w swoich badaniach polega na ujmowaniu tych samych zjawisk z wielu perspektyw, zarówno teoretycznych, jak i empirycznych. Interesują mnie zwłaszcza psychokulturowe wymiary ponowoczesnej tożsamości jednostki na tle przemian współczesnego świata – globalizacji, indywidualizacji i transkulturowości.

Za swój znaczący wkład w dziedzinę uważam opublikowanie dwóch monografii, które prezentują wyniki badań empirycznych nad tożsamością, prowadzonych przez mnie w grupie zawodowej aktorów. W monografii pierwszej pt. *Tożsamość aktora* (Wyd. UMCS, 1996) przedstawiłam charakterystykę psychologicznego profilu koncepcji własnego Ja u aktorów, uchwyconego badawczo w aspekcie rozwojowym. Praca dowiodła różnic w zakresie dymensji koncepcji siebie i poczucia tożsamości jednostki w zależności od zmiennej wieku oraz stażu w zawodzie aktora. Badania empiryczne zaprezentowane w tej monografii zweryfikowały hipotezę rozwoju koncepcji siebie oraz zidentyfikowały dwie formy tego rozwoju: pierwszą formą rozwojową jest faza rozwoju koncepcji siebie, drugą formą rozwojową – poziom poczucia tożsamości. Ten ostatni przekracza etap samowiedzy i koncentracji na sobie oraz wiąże się z odkrywaniem treści ponadindywidualnej i normatywnej, tkwiącej poza własnym Ja. Postawiono na koniec tezę, że aktorstwo może być szansą na dojrzałą tożsamość, opartą głównie o rdzeń aksjologiczny.

W monografii drugiej pt. *Analityczne ujęcie danych jakościowych. Badanie poczucia tożsamości aktorów* (Wyd. Episteme, 2013) dokonano próby wykazania wpływu determinizmu kulturowego w konstruowaniu tożsamości indywidualnej. Badanie specyfiki psychologicznego aspektu poczucia tożsamości (aktorów) wykazało kulturowe uwarunkowania tożsamości indywidualnej i zależność od kulturowego wymiaru indywidualizmu i od elementów kulturowej tożsamości aksjologicznej. Indywidualne konstrukty poznawcze, odnoszące się do Ja odzwierciedlają konstrukty i idiomy kulturowe. Wyniki badań empirycznych zanalizowano w oparciu o oryginalny model tożsamości, zaproponowany przeze mnie i próbowano zinterpretować następująco: zmiana kulturowa może przejawiać się poprzez ukształtowanie nowego typu tożsamości jednostki – typu indywidualistycznej tożsamości. Za największy efekt tej pracy uznaję skonstruowanie autorskiego modelu tożsamości i zastosowanie oryginalnej metody analizy tożsamości aktorów na bazie narracji oraz odkrycie – a także próbę empirycznej weryfikacji - indywidualistycznego typu tożsamości kulturowej.

W artykule *Kulturowo-językowe formy koncepcji jaźni* (wyd. KUL, 2012) podjęłam problem kulturowego zróżnicowania koncepcji jaźni. Zwróciłam uwagę na paradoksy współczesnej koncepcji Ja: oto indywidualistyczna koncepcja tożsamości budowana na bazie jednostkowego Ja, które zdobyło centralną pozycję w kulturze Zachodu w XX wieku, przeżywa dziś kryzys. Próbowałam odnaleźć przyczyny takiego stanu rzeczy i odpowiedzieć na pytanie, dlaczego idea Ja – jedna z podstawowych idei Zachodu oraz ujmowanie w kulturze europejskiej indywidualności i niepowtarzalności każdego człowieka nie tylko jako danej empirycznej, ale jako najwyższej wartości doprowadziło ostatecznie do zaniku samej idei i pojęcia Ja. Akcentuję ponadto psychologiczny język opisu Ja w ponowoczesnym dyskursie naukowym, który redukuje i dyskredytuje jednostkę. W artykule porównano europejskie i pozaeuropejskie rozumienie jaźni: indywidualistyczne i niezależne Ja Zachodu zestawiono z przykładami kolektywistycznego i współzależnego Ja innych kultur. Podkreślono, że niezachodnie kultury kolektywistyczne nie afirmują wewnętrznych atrybutów Ja w

takim stopniu, jak to ma miejsce w tradycji euroamerykańskiej, a autonomia jednostki i jej niepowtarzalność nie są dominującą wartością kulturową, lecz jest nią przynależność grupowa i relacje społeczne. W podsumowaniu artykułu stawiam tezę, że postmodernistyczna koncepcja jaźni która dziś jest obecna w dyskursie naukowym wielu nauk neguje istnienie jaźni i pełnione przez nią funkcje integracyjne oraz usiłuje stworzyć koncepcję jaźni jako różnorodności, zmienności i przygodności. Ponowoczesna koncepcja Ja i tożsamości wątpi w realność zjawisk opisywanych tymi terminami.

Podejmuję tę problematykę w kolejnym artykule *Indywidualistyczna i personalistyczna koncepcja jednostki a tożsamość*, (Wyd. Nauk. Uniw. Pedagog., Kraków, 2012). Tradycyjne założenia, dotyczące natury tożsamości są dziś zagrożone, ponieważ wyznaczniki tożsamości, takie, jak płeć, etniczność, narodowość czy zawód tracą na znaczeniu, a nawet zaczynają być postrzegane jako opresyjne. Ponadto, pojawiło się w samej nauce nowe rozumienie tożsamości jako niestałość, wielość, nieciągłość. Taki stan nazywam w artykule słowem „posttożsamość”. W podsumowaniu artykułu pojawia się teza o możliwości przezwyciężenia kryzysu tożsamości opartej na bazie jednostkowego Ja przez wypracowanie nieindywidualistycznej koncepcji tożsamości.

W artykule pt. *Kryzys tożsamości a kryzys kultury* (Wyd. Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, 2012) ukazano związek między zmianą społeczno-kulturową a przyczynami dysfunkcji tożsamości jednostkowej i grupowej. Teza artykułu brzmi: w późnej nowoczesności w kręgu kultury euroamerykańskiej nastąpił proces rozpadu tożsamości na tle procesu dezintegracji kultury. Koncentracja na Ja w wymiarze tak jednostkowym, jak społecznym powoduje, że to, co indywidualistyczne w kulturze jest w coraz mniejszym stopniu personalizujące, a sam proces indywidualizacji – depersonalizuje jednostkę.

W artykule pt. *Psychiczne czy kulturowe. Psychologiczny język opisu współczesnej kultury*, (UJ, 2014) podkreślam, że podwójny status wielu zjawisk współczesnego świata – jednocześnie: psychiczny i kulturowy oraz różnorodność kulturowa „nałożona” na różnorodność indywidualną sprawia, że rzeczywistość człowieka staje się coraz bardziej zdeterytorializowana i niematerialna, co przekłada się na to, że ludzkie Ja i tożsamość są mniej konkretne, nierealne, bardziej abstrakcyjne i niejednoznaczne.

Artykuł pt. *Psychokulturowy wymiar indywidualizmu. Koncepcja człowieka w kulturze współczesnej*, (Wyd. UMCS, 2010), ukazuje źródła i przyczyny ponowoczesnego zanegowania idei tożsamości. W podsumowaniu artykułu stawiam tezę, że współczesna koncepcja człowieka jest przede wszystkim koncepcją psychologiczną, a ponadto zredukowaną głównie do sfery emocjonalnej. Ponadto w narracjach kulturowych obecny jest emocjonalny styl, który przecenia rolę i znaczenie emocji w życiu człowieka, a nawet umieszcza emocje i uczucia w roli wartości.

W artykule pt. *Uniwersalnie podobne, kulturowo zmienne oraz indywidualnie różnorodne. Wybrane aspekty badań kulturowych i międzykulturowych*¹ (Wyd. Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, 2010) zaprezentowałam badania kulturowe i międzykulturowe w zakresie tożsamości, osobowości, emocji i języka, których wyniki dowodzą istnienia procesu zarówno uniwersalizacji kulturowej, jak i kulturowej różnorodności świata współczesnego. W artykule tym argumentuję, że w zakresie badanych zjawisk (np. tożsamości czy emocji) da się odnaleźć trzy różne aspekty – uniwersalne, kulturowe i

¹ Artykuł ten ukazał się też w wersji w języku angielskim w: *Sibirskij targowo-ekonomiczeskij żurnal. Naucznyj żurnal*, 2013, Omsk.

indywidualne. W podsumowaniu artykułu postawiono tezę o istnieniu paralelizmów wanego psychokulturowych, tj. równoległego istnienia obok siebie różnych tradycji kulturowych, nie do końca uzgodnionych systemów wartości, nieekwiwalentnych pojęć i słów oraz niezbieżnych i nierówno wartościowych stylów życia i sposobów doświadczania świata przez ludzi.

W kolejnym artykule pt. *Tożsamość płciowa a kulturowa unifikacja płci* (Wyd. UMCS, 2013) poruszam problem tożsamości płci we współczesnej przestrzeni kulturowej. Stawiam w nim tezę, że naukowa refleksja i badanie płci zostało dziś zastąpione ideologizacją refleksji nad ludzką płciowością, sprowadzoną dziś głównie do seksualności człowieka. Propaguje się dziś seksualność wyzbytą przynależności płciowej i jej atrybutów. Pojawiła się koncepcja kulturowej tożsamości płci „gender identity”, która ilustruje zjawisko ambiwalencji tożsamościowej w sferze płci oraz proces rozpraszania różnicy płciowej, występujące obecnie w kulturze i życiu społecznym. Nurty postfeministyczne przeprowadzają krytykę esencjalistycznie pojmowanej tożsamości płciowej, twierdząc, że „gender jest produktem dyskursu”, co pozostaje w sprzeczności z przytoczonymi w artykule argumentami z psychologicznych badań tożsamości kobiet i mężczyzn, które dowodzą wagi i znaczenia płci w konstytuowaniu się tożsamości jednostki oraz w psychospołecznym i poznawczym rozwoju jej osobowości. W artykule zwraca się uwagę, że proces deprecjonowania znaczenia płci (nawet w koncepcjach teoretycznych) przebiega od jej unifikacji do negacji i uznania za mit kulturowy, a w sferze tożsamości płciowej akcentuje się indeterminizm oraz rolę indywidualnych preferencji jednostki (koncepcja płci psychologicznej oraz autodefiniowanie).

W artykule pt. *Nowoczesna tożsamość – jednokulturowa czy wielokulturowa?* (Wyd. KUL, 2010), poruszam problem psychologicznych aspektów tożsamości wielokulturowej i przytaczam badania, potwierdzające tezę, że istnienie tożsamości wielokulturowych implikuje posiadanie wielorakich psychokulturowych systemów reprezentacji w umysłach osób, utożsamiających się z więcej niż jedną kulturą. Różne typy tożsamości, współwystępujące u tych osób zawsze występują z dominantą kultury pochodzenia.

Artykuł pt. *Kultura psychologizmu* (Wyd. UMCS, 2009) diagnozuje proces psychologizowania zjawisk kultury współczesnej i definiowania jej cech w języku psychologicznym. W artykule uznaje się ten proces za formę redukcjonowania obrazu świata i człowieka, który jest dokonywany przy współudziale nauk społecznych.

W artykule pt. *Metakultura podobieństwa i różnicy – ujęcie kultury według Ulfa Hannerza* (Wyd. UMCS, 2010), powołując się na ideę ciągłości świata oraz rozumienie kultury w liczbie pojedynczej podkreślam, że znaczna część różnorodności w procesie kulturowym generowana jest na poziomie indywidualnym, a nie grupowym. Jednostki same tworzą własny repertuar kulturowy złożony z różnych znaczeń i form znaczących. W myśleniu o kulturze obok podstawowego założenia o jej różnorodności i różnicy rozwija się dziś podejście akcentujące podobieństwo między kulturami oraz między ludźmi.

W dwóch wcześniejszych artykułach: *Tożsamość jednostki w dobie globalizacji* (Wyd. UMCS, 2006) oraz *Tożsamość jako zjawisko psychospołeczne* (Wyd. KUL, 2006) omawiam wpływ przemian globalizacji kultury na indywidualną tożsamość oraz trafność kategorii tożsamość w definiowaniu współczesnych przemian społecznych.

Ostatnie dwa artykuły z tej grupy tematycznej: *Wymiary psychokulturowe a funkcjonowanie rodziny* (Wyd. Wyższej Szkoły Menedżerskiej, 2012) oraz *Rodzina w kulturze indywidualizmu. Psychokulturowe czynniki przemian w rodzinie* (Wyd. Lubelskiej Szkoły Wyższej, 2009) aplikują dokonane w innych moich pracach rozróżnienia i charakterystyki dotyczące wymiarów rzeczywistości kulturowej do konkretnego środowiska, tj. środowiska rodzinnego. Stawia się w nich tezę, że tożsamość kulturowa grup i jednostek zróżnicowana jest w zależności od treści i idiomów danej kultury, a psychologiczne aspekty kultury wpływają na proces socjalizacji oraz modelują postawy i zachowania ludzi. Przemiany w sferze życia kulturowego rzutują na sposób funkcjonowania instytucji i wspólnot oraz modyfikują styl życia jednostki w grupie społecznej.

Na marginesie moich dociekań nad tożsamością powstały trzy artykuły, dotyczące rozwojowych aspektów tożsamości, tj. tożsamości młodzieży oraz poczucia tożsamości osób starszych. W artykule pt. *Tożsamość współczesnej młodzieży – kryzys czy przemiana?* (Wyd. UMCS, 2009), w której stawiam tezę, że skala i częstotliwość zmian rzeczywistości ponowoczesnej, a głównie przemiany ładu aksjonormatywnego w warunkach globalizacji kultury i komunikacji międzykulturowej, intensyfikuje problemy tożsamościowe zarówno jednostki, jak i grupy społecznej. Sama zaś pojęcie tożsamości wydawało się być adekwatną kategorią teoretyczną i empiryczną, odzwierciedlającą te zmiany zarówno na poziomie jednostki, jak i zbiorowości. Tożsamość nie jest dziś formą losu, lecz autodeterministyczną strukturą znaczenia. Widoczne jest to zwłaszcza w fazie rozwojowej dojrzewania do tożsamości współczesnej młodzieży, w której występuje przyzwolenie na autorekonstrukcję, zmianę i unifikację własnej identyfikacji, a co z kolei obarczone jest ryzykiem dezintegracji tożsamościowej wśród tej grupy wiekowej.

Problemowi zmian w zakresie koncepcji siebie osób starszych poświęcony jest artykuł na podstawie badań Rene L'Ecuyera poświęcony jest artykuł pt. *Psychospołeczny wymiar starości* (Wyd. Lubelskiej Szkoły Wyższej, 2009) oraz artykuły: *Dojrzałość tożsamości – zmiany poczucia tożsamości u osób starszych* (2014) i artykuł pt. *Jakość czy sens starości* (2014).

(2) Drugą grupą tematyczną, która stanowi zawartość wielu moich publikacji są cechy współczesnej tożsamości w aspekcie pozaindywidualnym. Omawiam w nich różnorodne przemiany życia społecznego i ich wpływ na różne rodzaje i typy tożsamości: narodowej, transkulturowej, globalnej europejskiej, amerykańskiej.

Reprezentatywnym artykułem w tej grupie tematów jest publikacja wydana w języku angielskim przez Naukowy Instytut w Równem na Ukrainie w 2012 r. pt. *Contemporary identity – national, trans-cultural, global or individualistic?* W artykule tym stawiam ważny problem: czy w warunkach globalizacji i wielokulturowości świata jest szansa na utrzymanie się formy tożsamości narodowych? Czy w przemieszaniu treści i form znaczących w społeczeństwach „globalnej wioski” indywidualna tożsamość przyjmie zunifikowaną postać? Czy te zmiany stanowią zagrożenie czy szansę na nowe rodzaje i typy tożsamości?

Kolejną publikacją z tej dziedziny jest artykuł pt. *Dialektyka globalizacji* (Wyd. Naukowego Instytutu w Równem, 2010), w którym na tle różnych aspektów procesów globalizacyjnych zwracam uwagę na problemy tożsamości jednostki w dobie tych przemian.

W internetowym czasopiśmie naukowym, wydawanym przez Wyższą Szkołę Stosunków Międzynarodowych i Amerykanistyki ukazał się mój artykuł pt. *Kulturowa tożsamość naszych czasów: narodowa, obywatelska czy religijna?* W artykule tym prezentuję trzy przykłady kulturowej tożsamości: europejskiej, amerykańskiej i muzułmańskiej, które ukształtowane są w oparciu o kulturę, naród i religię, a także budowane są na bazie czynnika indywidualnego. W artykule stawiam tezę, mówiącą o tym, że kulturowy rdzeń tożsamości wydaje się najistotniejszy i najbardziej charakterystyczny dla naszych czasów. Oznacza to, że zarówno jednostki, jak i zbiorowości identyfikują się dziś z wybranym i określonym układem wartości i znaczeń, norm i praktyk kulturowych. Mniejsze znaczenie zaś mają tradycyjne „twarde” wyznaczniki tożsamości, takie, jak państwo i jego instytucje oraz ideologie. Europejskie dziedzictwo kulturowe oraz mit angloamerykańskiej wartości nie stanowi dziś obowiązującego projektu kulturowego dla reszty świata, a Europa i Ameryka tracą swą pozycję centrum i stają się powoli pograniczem kultur.

W artykule pt. *Między tym, co globalne, a tym, co lokalne. Kulturowy wymiar współczesnych pograniczy* (Wyd. Omski Instytut Rosyjskiego Uniwersytetu im. Plechanowa, 2014) zwracam uwagę na fakt, że zmiany jakościowe w procesie tożsamościowym jednostek i grup polegają obecnie na przekraczaniu oraz zacieraniu granic tożsamości. Stawiam tezę, że proces budowania tożsamości podlega dziś zarówno czynnikowi indywidualnemu, jak i kolektywnemu. Współistnieją dwie strategie tożsamościowe: jedne są oparte na indywidualizmie i uniwersalizmie (kosmopolityzmie), drugie – cechuje preferowanie wspólnotowości i partykularyzmu, zachowawczość i mitologizacja przeszłości. Chociaż dziś nastąpiło w dużej mierze sprywatyzowanie tożsamości, to wciąż realne konsekwencje dla kształtowania jej ma wciąż naród, grupy przynależności, wspólnoty. Jednostka wyzwolona ze strukturalnych kontekstów społecznych przez ideologię multikulturalizmu i indywidualizmu, paradoksalnie ponownie szuka zakotwiczenia w jakiejś formie wspólnotowości. Podsumowując, stawiam tezę, że dominującą formą tożsamości kulturowej są dziś tożsamości zbiorowe. Osobne miejsce w artykule zajmuje problem pogranicza kulturowego, które zmienia swój status (z realnego i substancjalnego, geograficznego miejsca na przestrzeń symboliczną i subiektywistyczną) oraz uwagi na temat wzrostu znaczenia symbolicznych identyfikacji tożsamościotwórczych z tym związanych.

Artykuł pt. *The danger of monoculture identity* (Wyd. Kat.Uniwersytetu w Ružomberoku, 2011) krótko sygnalizuje problem niebezpieczeństw i trudności w procesie rekonstrukcji tożsamości społeczeństwa w warunkach transformacji systemowej. Zagrożenie budowaniem jednobiegunowej tożsamości, bądź w oparciu głównie o czynniki globalne, bądź wyłącznie bazujące na czynnikach lokalnych stanowią potencjalne jej zubożenie i kulturową nieadekwatność. Zagrożeniem jest dziś próba uwolnienia się jednostek od tożsamości grupowej, jak i próba całkowitego wywiedzenia identyfikacji indywidualnej z tożsamości zbiorowej.

Do powyższego artykułu nawiązuje treść artykułu pt. *Czy istnieje człowiek globalny. Psychologiczne aspekty myślenia* (Wyd. Uniw. Wrocławskiego), stawiający tezę o niemożliwości psychologicznej globalizacji procesów psychicznych, w tym procesów tożsamości.

Artykuł pt. *Tożsamość polska czy polskie tożsamości* (Wyd. KUL, 2009) omawia typy i poziomy tożsamości polskiego społeczeństwa, które wytworzyły się w wyniku przemian makrostrukturalnych, „polityki tożsamości” oraz hybrydyzacji treści kulturowych. W artykule polemizuję z tezą, że kategoria tożsamości złożonych trafniej opisuje tożsamość ludzi naszych czasów oraz próbuję dowieść, że w pojedynczej tożsamości można rozróżnić różne jej poziomy. Identyfikacje

tożsamościowe Polaków to głównie identyfikacje: narodowa, rodzinna, religijna, płciowa. Wydaje się, że stabilnymi składnikami polskiej tożsamości są takie czynniki, jak naród i kultura.

(3) Trzecią grupę tematyczną poruszaną w moich publikacjach stanowią problemy metodologiczne badań nad tożsamością. Są one rozważane na tle ogólnej refleksji nad statusem nauk społecznych, plasujących się między paradygmatem nauk przyrodniczych i humanistycznych. Temu problemowi poświęcony jest artykuł pt. *Między paradygmatem przyrodniczym a humanistycznym.*

Metodologiczne refleksje nad statusem nauk społecznych (Wyd. UMCS, 2010), w którym podkreślono, że dwie tradycje logiczne – pozytywistyczna i naturalistyczna wpłynęły na pojawienie się konkurencyjnych koncepcji metodologii badań społecznych. Zdaniem autorki artykułu, to raczej metody jakościowe w badaniu świata społecznego, preferowane przez stanowisko naturalistyczne pozwala na zrozumienie badanych zjawisk nie tylko w kategoriach związków przyczynowych czy praw uniwersalnych, lecz przez interpretacje kulturowych znaczeń. Osobne miejsce w artykule poświęcono omówieniu paradygmatu psychologii nawiązującego do podejścia fenomenologicznego, które próbuje wniknąć w sens i znaczenie świata przeżywanego przez człowieka, a nie koncentruje się jedynie na ilościowym pomiarze zjawisk.

Do znaczących własnych osiągnięć w dziedzinie badań nad tożsamością zaliczam monografię pt. *Analityczne ujęcie danych jakościowych. Badanie poczucia tożsamości aktorów* (Wyd. Episteme, 2013). W części teoretycznej tej pracy przedstawiam uwagi na temat różnych koncepcji metodologicznych, stosowanych w badaniach społecznych i humanistycznych i wskazuję na ograniczenia i trudności przenoszenia metodologii nauk przyrodniczych na teren badań społecznych. Monografia ta na tle różnych paradygmatów jakościowych, stosowanych w praktyce badawczej badań społecznych i analizie logiki i założeń badań jakościowych prezentuje oryginalny własny projekt badawczy w postaci badania poczucia tożsamości grupy zawodowej aktorów. Badania własne oparte były na stworzonym przeze mnie modelu tożsamości oraz zastosowaniu oryginalnej metody analizy tożsamości, posiłkującej się metodą wywiadu jakościowego/narracyjnego.

W badaniach zastosowano metodę analizy, która łączy w sobie elementy ilościowej i jakościowej oceny treści. Przeprowadzono analizę treści wypowiedzi osób badanych, polegającą na skonstruowaniu zbioru kategorii analitycznych, za pomocą których interpretowano dane tekstowe. Pierwszym etapem indukcji analitycznej było wyodrębnienie jednostek analizy – części tekstu, wyróżnionych ze względu na treść lub cechy formalne. Wykorzystano elementy lingwistycznej analizy narracji, stosując kombinacje technik badania tekstu, bazujących na analizie frekwencyjnej i badaniu pól semantycznych. Lingwistyczne wskaźniki analizy tekstu okazały się pomocne w badaniach własnych, bowiem odsyłają do analizy słów i wyrażeń, tworzących jakąś całość znaczeniową.

Tematyka przeprowadzonych badań dotyczy sposobu doświadczania tożsamości, który został ujęty w modelu Ja. Model ten opracowany został przeze mnie z użyciem arbitralnie wytworzonych pojęć analitycznych, przy wytwarzaniu których wykorzystano założenia metody teorii ugruntowanej w danych. W modelu tożsamości wyróżniłam trzy aspekty. Pierwszy aspekt modelu Ja zdefiniowano jako: *narracyjny-deklaracyjny-nienarracyjny*. Drugi aspekt to: *indywidualistyczny-relacyjny-nienarcystyczny*. Aspekt trzeci modelu doświadczania tożsamości to: *tożsamość osobista-tożsamość roli-tożsamość zawodowa*. Problemy badawcze sformułowałam następująco: 1. Czy tożsamość narracyjna jest charakterystyczna dla grupy badanych aktorów? Czy w badanej grupie zawodowej

dominuje typ tożsamości indywidualistycznej, skoncentrowanej na własnym „ja” czy też typ tożsamości nienarcystycznej, konfrontującej „ja” z „nie-ja”? Czy w grupie aktorów identyfikacja zawodowa (jako rodzaj tożsamości społecznej) jest istotnym elementem tożsamości osobistej? Badanie danych rozpoczęto od procesu kategoryzowania. Jednostkami kategoryzacji były pojedyncze jednostki sensu, czyli fragmenty zdania, frazy, a nawet poszczególne słowa czy zwroty. Każda jednostka mogła być kodowana więcej niż jeden raz. Kody w mojej analizie przyjęły formę zmiennych. W procesie analitycznym zastosowano formę kodowania otwartego. Kody wyłaniały się w wyniku sprawdzania i rozpatrywania danych, a nie były wyprowadzane z konkretnej teorii. Wyniki empirycznych badań własnych zaprezentowana w postaci analizy liczbowej oraz interpretacji jakościowej w zakresie wyróżnionych poszczególnych wymiarów tożsamości.

Do tej grupy tematycznej należy też wymieniona wcześniej monografia pt. *Tożsamość aktora* (Wyd. UMCS, 1996), w której zaprezentowałam polskiemu czytelnikowi podejście badawcze kanadyjskiego psychologa Rene L`Ecuyera, (ucznia Carla Rogersa), który empirycznie opracował dystynkcje Williama Jamesa odnośnie „świadomości ja”. W monografii przedstawiłam oryginalny strukturalny model koncepcji siebie według R. L`Ecuyera, złożony z 5 struktur, 10 podstruktur oraz 43 kategorii, wyodrębnionych przez niego na podstawie badań za pomocą metody analizy treści/znaczenia tekstu. Kategorie te pełnią funkcje kryteriów klasyfikacji materiału tekstowego otrzymanego od osoby badanej. W monografii tej umieściłam opis narzędzia badawczego GPS (Geneza Percepcji Siebie) autorstwa L`Ecuyera, które jest metodą autodeskryptywną. Dokładna charakterystyka i szczegółowy precyzyjny opis poszczególnych kategorii modelu koncepcji siebie kanadyjskiego psychologa, dokonany przeze mnie w tej monografii spowodował zainteresowanie w środowisku psychologów i umożliwił skorzystanie z podejścia badawczego L`Ecuyera oraz zastosowanie go w badaniach empirycznych z zakresu psychologii.

W artykule pt. *Narracyjna koncepcja tożsamości* (Wyd. "Nomos", 2008) podjęłam problem teoretycznych inspiracji dla powszechności użycia kategorii narracja w praktyce badawczej nauk społecznych i humanistycznych. Zwróciłam uwagę na filozoficzne źródła i odniesienia, w celu wypracowania kategorii narracja jako kategorii analitycznej, która może być zastosowana w metodologicznym opracowaniu empirycznych badaniach własnych i może stanowić aspekt modelu tożsamości.

W artykule pt. *Narracja w praktyce* (Wyd. UJ, 2008) wskazuje się na granice użyteczności pojęcia narracja dla zrozumienia tożsamości. Proponuje się wyróżnić dwa rodzaje tożsamości: deklaratywną i niedeklaratywną oraz poszukuje się uzasadnienia tezy, że umysł ma niekoniecznie narracyjny charakter, a sama narracja nie jest archetypem samorozumienia. Przykłady z praktyki psychologicznej potwierdzają, że wiedza doświadczeniowa człowieka w przeciwieństwie do wiedzy konceptualnej może być nienarracyjna (niemożliwa do ujęcia w słowa), a w urazowym przeżyciu emocjonalnym następuje zerwanie narracji. Ponadto, wgląd narracyjny nie musi mieć waloru terapeutycznego. W artykule krytycznie ocenia się podejście dyskursywne i narracyjne w psychologii, które podważyło źródłowy sens tożsamości i zanegowało monolityczność Ja i jedność tożsamości.

We wcześniejszym artykule pt. *Prawdziwa tożsamość i fałszywa samowiedza* (Wyd. UMCS, 1995) postuluję przyjęcie metateoretycznych poglądów, które zakładają, że takie nauki, jak psychologia

dominuje typ tożsamości indywidualistycznej, skoncentrowanej na własnym „ja” czy też typ tożsamości nienarcystycznej, konfrontującej „ja” z „nie-ja”? Czy w grupie aktorów identyfikacja zawodowa (jako rodzaj tożsamości społecznej) jest istotnym elementem tożsamości osobistej? Badanie danych rozpoczęto od procesu kategoryzowania. Jednostkami kategoryzacji były pojedyncze jednostki sensu, czyli fragmenty zdania, frazy, a nawet poszczególne słowa czy zwroty. Każda jednostka mogła być kodowana więcej niż jeden raz. Kody w mojej analizie przyjęły formę zmiennych. W procesie analitycznym zastosowano formę kodowania otwartego. Kody wyłaniały się w wyniku sprawdzania i rozpatrywania danych, a nie były wyprowadzane z konkretnej teorii. Wyniki empirycznych badań własnych zaprezentowana w postaci analizy liczbowej oraz interpretacji jakościowej w zakresie wyróżnionych poszczególnych wymiarów tożsamości.

Do tej grupy tematycznej należy też wymieniona wcześniej monografia pt. *Tożsamość aktora* (Wyd. UMCS, 1996), w której zaprezentowałam polskiemu czytelnikowi podejście badawcze kanadyjskiego psychologa Rene L`Ecuyera, (ucznia Carla Rogersa), który empirycznie opracował dystynkcje Williama Jamesa odnośnie „świadomości ja”. W monografii przedstawiłam oryginalny strukturalny model koncepcji siebie według R. L`Ecuyera, złożony z 5 struktur, 10 podstruktur oraz 43 kategorii, wyodrębnionych przez niego na podstawie badań za pomocą metody analizy treści/znaczenia tekstu. Kategorie te pełnią funkcje kryteriów klasyfikacji materiału tekstowego otrzymanego od osoby badanej. W monografii tej umieściłam opis narzędzia badawczego GPS (Geneza Percepcji Siebie) autorstwa L`Ecuyera, które jest metodą autodeskryptywną. Dokładna charakterystyka i szczegółowy precyzyjny opis poszczególnych kategorii modelu koncepcji siebie kanadyjskiego psychologa, dokonany przeze mnie w tej monografii spowodował zainteresowanie w środowisku psychologów i umożliwił skorzystanie z podejścia badawczego L`Ecuyera oraz zastosowanie go w badaniach empirycznych z zakresu psychologii.

W artykule pt. *Narracyjna koncepcja tożsamości* (Wyd. "Nomos", 2008) podjęłam problem teoretycznych inspiracji dla powszechności użycia kategorii narracja w praktyce badawczej nauk społecznych i humanistycznych. Zwróciłam uwagę na filozoficzne źródła i odniesienia, w celu wypracowania kategorii narracja jako kategorii analitycznej, która może być zastosowana w metodologicznym opracowaniu empirycznych badaniach własnych i może stanowić aspekt modelu tożsamości.

W artykule pt. *Narracja w praktyce* (Wyd. UJ, 2008) wskazuje się na granice użyteczności pojęcia narracja dla zrozumienia tożsamości. Proponuje się wyróżnić dwa rodzaje tożsamości: deklaratywną i niedeklaratywną oraz poszukuje się uzasadnienia tezy, że umysł ma niekoniecznie narracyjny charakter, a sama narracja nie jest archetypem samorozumienia. Przykłady z praktyki psychologicznej potwierdzają, że wiedza doświadczeniowa człowieka w przeciwieństwie do wiedzy konceptualnej może być nienarracyjna (niemożliwa do ujęcia w słowa), a w urazowym przeżyciu emocjonalnym następuje zerwanie narracji. Ponadto, wgląd narracyjny nie musi mieć waloru terapeutycznego. W artykule krytycznie ocenia się podejście dyskursywne i narracyjne w psychologii, które podważyło źródłowy sens tożsamości i zanegowało monolityczność Ja i jedność tożsamości.

We wcześniejszym artykule pt. *Prawdziwa tożsamość i fałszywa samowiedza* (Wyd. UMCS, 1995) postuluję przyjęcie metateoretycznych poglądów, które zakładają, że takie nauki, jak psychologia

powinny wyjść poza naturalistyczno-psychologistyczny sposób ujmowania człowieka oraz łączyć metodologię nauk przyrodniczych i humanistycznych. Ilościowy pomiar danych zaś winien być poszerzany o jakościową analizę i interpretację sensu danego doświadczenia indywidualnego.

Do istotnych osiągnięć własnych w zakresie badań empirycznych oraz oryginalnej metodologii badań zaliczam swoją wcześniejszą pracę pt. *Z badań nad formalnymi właściwościami struktur poznawczych* (Wyd. UMCS, 1984), w której prezentuję wyniki badań własnych problemu: czy wskaźniki formalnych właściwości struktur poznawczych różnicują osoby neurotyczne od zrównoważonych emocjonalnie? W badaniach posłużono się wskaźnikami wprowadzonymi do teorii poznawczej przez R. Zajonc'a (takimi, jak: różnicowanie, złożoność, jedność i organizacja). Wynik badania wskazuje na różnice w zakresie integracji struktur poznawczych między grupą neurotyczną a zrównoważoną emocjonalnie. U osób zrównoważonych emocjonalnie zachodzi zintegrowanie całego systemu poznawczego wokół jednej lub kilku głównych struktur.

(4) Czwartą grupą tematyczną, obecną w moich publikacjach jest psychologiczna problematyka emocji i uczuć poszerzona o ogólniejszą filozoficzną analizę tych zjawisk jako stanów naturalnych czy osobowych. Moim oryginalnym wkładem w tę problematykę jest próba rozwinięcia teorii emocji i uczuć jako narzędzi poznania w ich poznawczej funkcji konstatowania istnienia wartości. Ponadto, stawiam tezę, że tzw. *emocjonalny styl* jest charakterystyczny dla obecnej kultury postmodernistycznej.

Artykuł pt. *Fenomenologiczne koncepcje uczuć* (Wyd. UMCS, 1998) traktuje emocje i uczucia jako właściwości wartościujące lub jako przeżycia w każdej warstwie bytu (zmysłowej, psychicznej i duchowej). Omawia emocje i uczucia w ujęciu teorii fenomenologicznych: F. Brentano ujęcie uczuć jako aktów świadomości a nie faktów psychofizycznych, niepsychologiczną teorię uczuć M. Schelera oraz koncepcję uczuć D. von Hildebranda. W artykule postawiłam tezę o redukcjonistycznym ujmowaniu emocji i uczuć w psychologii.

W artykule pt. *Koncepcja osoby u Maksa Schelera* (Wyd. UMCS, 2001) omawiam ontologiczną koncepcję osoby niemieckiego fenomenologa, która oddziaływała na antropologię filozoficzną i która jest istotna w uwagi na psychologiczne poszukiwania istoty człowieka. W artykule akcentuję rozumienie człowieka jako istoty transcendującej siebie samą i niedefiniowalnej.

W artykule pt. *Pułapki psychologizmu: naturalizm, racjonalizm i emocjonalizm. Natura człowieka naturą mózgu?* (Zakład Wydawniczy "NOMOS", 2009) postawiłam tezę, że psychologiczne myślenie o człowieku narażone jest dziś na trzy rodzaje błędów w postaci naturalizmu, racjonalizmu i emocjonalizmu. Przecenianie sfery emocjonalnej i jej roli w życiu psychicznym człowieka prowadzi dziś do imperializmu emocjonalnego w życiu społecznym i kulturowym, w wyniku którego tworzy się emocjonalny styl kultury.

Kontynuacją tej problematyki jest artykuł pt. *Uczucia i emocje – stany naturalne czy osobowe? Emocjonalny styl współczesnej kultury*, (Wyd. Wyższa Szkoła Komunikowania, Politologii i Stosunków Międzynarodowych w Warszawie, 2013). Akcentuję w nim niebezpieczeństwa propagowania przez niektóre stanowiska teoretyczne oraz lansowania w kulturze redukcjonistycznej wizji człowieka, opartej na paradygmacie naturalistycznym. Uzasadniam tezę, że psychologiczna koncepcja emocji i uczuć redukuje je do sfery cielesnej i zmysłowej. Ponadto, podkreślam znaczenie emocji i uczuć dla poznawania uniwersum wartości. Teza główna brzmi: emocje i uczucia mogą pełnić funkcje m poznawcze. Uczuciowe przeżycie wartości pozwala dotrzeć do świata pozasubiektywnego.

Podsumowanie

Na moją dotychczasową działalność naukową składa się ponad 60 publikacji o różnicowanej tematyce, wydanych w formie 3 monografii i tomów zbiorowych oraz artykułów zamieszczonych w recenzowanych czasopismach naukowych, a także czasopismach internetowych, encyklopedii wychowania i słowniku pojęć filozoficznych.

Znaczna część moich publikacji powstała w wyniku współpracy z reprezentantami różnych ośrodków naukowo-badawczych w kraju a także z przedstawicielami kilku zagranicznych ośrodków naukowych.

Kontakt naukowy z prof. tytularnym Rene L`Ecuyerem, dyrektorem Laboratorium Badania Koncepcji Siebie w Departamencie Psychologii Uniwersytetu w Sherbrook w Kanadzie zaowocował wydaniem przeze mnie monografii pt. *Tożsamość aktora* (1996). Praca ta spotkała się z zainteresowaniem w środowisku naukowym psychologów.²

Moja publikacja cytowana jest także w innych pracach z zakresu psychologii oraz innych dziedzin nauk humanistycznych.³

W oparciu m.in. o opis modelu koncepcji siebie i narzędzia GPS, zamieszczonego w mojej monografii pt. *Tożsamość aktora* (Wyd. UMCS, 1996) powstały dwie rozprawy doktorskie z zakresu psychologii.⁴

² Recenzja dr Piotra Szczukiewicza, (w:) „Nowa Krytyka” Czasopismo filozoficzne, Wyd. Nauk. Uniwersytetu Szczecińskiego, 1998, nr 9, Szczecin, s. 215-218 oraz recenzja ks. prof. dr hab. Zenona Uchnasta (2008), a także liczne odniesienia do mojej monografii w książce autorstwa dr Barbary Mróz pt. *Osobowość wybitnych aktorów polskich. Studium różnic międzygeneracyjnych* (Wyd. Naukowe Scholar, 2008, Warszawa, ss.9, 57,58, 68, 128, 133,168, 232).

³ Piotr Szczukiewicz, *Rozwój psychospołeczny a tożsamość*, Wydawnictwo UMCS, 1998, Lublin.

Robert Borocho, O interpretacji reżyserskiej i aktorskiej na przykładzie Wujaszka Wani Antoniego Czechowa, (w:) Elżbieta Biernat, Tadeusz Bogdanowicz (red.), *Literatura rosyjska przełomu XIX i XX wieku*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, 1999, Gdańsk, s. 36-47, ss.11.

Marek Majczyna, *Podmiotowość i tożsamość*, (w:) A. Gałdowa (red.), *Tożsamość człowieka*, Wydawnictwo UJ, 2000, Kraków, ss.43 i 44.

Anna Malągowska, *Metoda biograficzna jako próba uchwycenia procesu samorealizacji w przebiegu życia jednostki ludzkiej*, (w:) Leon Niebrzydowski (red. nauk.), *Edukacja wobec wyzwań i zagrożeń współczesnej cywilizacji*, Wyd. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Pedagogicznej Łowiczu, 2000, Łowicz, ss.178.

Bożena Grochmal-Bach, Maria Pąchalska, *Tożsamość człowieka a teoria mikrogenetyczna. Nowe podejście do zaburzeń jaźni w chorobach psychicznych*, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, 2004, Kraków, ss.76, 76, 392.

Elżbieta Masiak, *Elementy autopsychoterapii w strukturze doświadczenia muzyki przez artystów muzyków*, (w:) Wiesław Karolak, Barbara Kaczorowska (red.) Wyd. Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, 2008, Łódź, s. 137-142, ss.138, 142.

Maria Kielar-Turska, Joanna Cichorz-Sadowska, *Dzieciństwo czasem rodzącej się koncepcji siebie*, (w:) „Wychowanie w przedszkolu”, 2012, 10/710, s. 5-11, ss.9.

Robert Borocho, *W stronę semiotyzacji antropologii literatury. Studia z dramaturgii Antoniego Czechowa*, Bel Studio, 2013, Warszawa, ss. 129 i 148.

Za ważne osiągnięcie uważam zakwalifikowanie mojego referatu *Perception d`identite chez l`acteur/ Actor`s Identity* oraz imienne zaproszenie mnie na międzynarodową konferencję Contemporary Identities, Paryż, 13-16 kwietnia 2011.

W roku 2013 opublikowany został mój artykuł w języku angielskim pt. *Universally similar, culturally changeable, individually diverse. Selected aspects of cultural and inter-cultural research*, (w:) Sibirskij Targowo-Ekonomiczeskij Żurnał, Naucznyj Żurnał nr 2(18)2013, Omsk, Rossijskij ekonomiczeskij uniwersitet im. G.W. Plechanowa, s. 128-140.

4 kwietnia 2014 r. uczestniczyłam w międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji w Omsku, Rosja i wygłosiłam referat pt. *Między tym, co globalne, a tym, co lokalne. Kulturowy wymiar współczesnych pograniczy*.

⁴ dr Joanna Cichorz –Sadowska (UJ, 2012), *Teoria umysłu i koncepcja siebie w średnim dzieciństwie. Związki z językiem, płcią i posiadaniem starszego rodzeństwa*, nieopublikowana praca doktorska, promotor: prof. dr hab. Maria Kielar-Turska.
Dr Elżbieta Masiak (KUL, 2008), *Elementy autopsychoterapii w strukturze doświadczenia muzyki przez artystów muzyków*, promotor: prof. dr hab. Kazimierz Popielski.